

EIROPAS SAVIENĪBA UN PASAULES TIRDZniecības ORGANIZĀCIJA

Pasaules Tirdzniecības organizācijas (PTO) darbs vērsts uz to, lai nodrošinātu uz noteikumiem balstītu starptautiskās tirdzniecības sistēmu. Neraugoties uz strupceļu tirdzniecības sarunās, tiek pētīti veidi, kā modernizēt PTO noteikumus un risināt jaunus, globālus problēmjautājumus. Saskaņā ar Lisabonas līgumu Parlaments kopā ar Padomi pieņem tiesību aktus, tam ir jāapstiprina izmaiņas PTO nolīgumos un jauni PTO nolīgumi, un tam uzticēti svarīgi kontroles pienākumi attiecībā uz starptautiskās tirdzniecības politiku.

Divdesmitā gadsimta pirmajās desmitgadēs tirdzniecības jautājumu dēļ valstis iesaistījās aizvien sarežģītākās attiecībās, un tas radīja vajadzību pēc platformas, kas ļautu sekmēt un reglamentēt tirdzniecības attiecības. Rezultātā 1947. gadā tika noslēgta Vispārējā vienošanās par tarifiem un tirdzniecību (GATT), ar kuru ne vien nodrošināja apaļā galda sarunu forumu, radot daudzpusēju pieeju tirdzniecībai, bet arī izveidoja starptautiski atzītu tirdzniecības noteikumu sistēmu. GATT pamatideja bija radīt vienlīdzīgus konkurences noteikumus visiem dalībniekiem, "ievērojami samazinot tarifus un citus šķēršļus tirdzniecībai un novēršot diskrimināciju starptautiskajā tirdzniecībā"^[1].

Starptautiskajai tirdzniecībai attīstoties, proti, pakalpojumiem un idejām papildinot tirdzniecību ar materiālām precēm, GATT tika pārveidota un institucionalizēta, izveidojot Pasaules Tirdzniecības organizāciju (PTO). PTO tika dibināta 1995. gadā Urugvajas tirdzniecības sarunu kārtas rezultātā, un tajā tika apvienoti jau iepriekš pastāvējuši tirdzniecības nolīgumi, piemēram, pati GATT, Nolīgums par lauksaimniecību un Nolīgums par tekstilizstrādājumiem un apģērbu, kā arī citi vispārēji nolīgumi. Nozīmīgākie jaunie nolīgumi bija Vispārējā vienošanās par pakalpojumu tirdzniecību (GATS) un Līgums par intelektuālā īpašuma tiesību komercaspektiem (TRIPS). 2017. gada februārī spēkā stājās tirdzniecības atvieglošanas nolīgums – pirmais pabeigtais daudzpusējais nolīgums kopš PTO izveides. 2022. gadā Ženēvā 12. ministru konferencē, kura Covid-19 pandēmijas radīto ierobežojumu dēļ bija divreiz atlikta, tika panākta vienošanās par zivsaimniecības subsīdijām un TRIPS grozījumu attiecībā uz Covid-19 vakcīnām. Lai neatpaliktu no jaunākajām norisēm strauji mainīgajā tirdzniecības vidē, 13. ministru konferencē (MC13), kas notika Abū Dabī (Apvienotie Arābu Emirāti) 2024. gadā, tika noteikta uz nākotni vērsta reformu programma, tostarp pausta jauna apņemšanās saistībā ar ieceri līdz 2024. gadam pilnībā izveidot labi funkcionējošu strīdu izšķiršanas sistēmu un uzlabot īpašās un diferencētās attieksmes noteikumu izmantošanu jaunattīstības un vismazāk attīstītajām valstīm, kuras pašlaik veido divas trešdaļas no visām PTO dalībvalstīm.

[1]GATT vienošanās (1947. gads), ievaddaļa.

TIRDZniecības strīdu izšķiršanas mehānisms

Viens no svarīgākajiem PTO sasniegumiem ir tas, ka tikusi nostiprināta tās Strīdu izšķiršanas padome, kas ir pilnvarota izšķirt strīdus tirdzniecības jomā un nodrošināt lēmumu izpildi. Šis strīdu izšķiršanas mehānisms balstās uz iepriekš pieņemtiem noteikumiem, kas ļauj PTO dalībvalstīm neatkarīgi no tā, kāda ir to politiskā vai ekonomiskā ietekme, iesniegt sūdzības par iespējamiem PTO noteikumu pārkāpumiem un pieprasīt kompensācijas. Pateicoties šim mehānismam, tiek mazāk izmantoti vienpusēji aizsardzības mehānismi, kurus valstis izmantoja agrāk un kuri bieži izraisīja pretreakciju no valstīm, pret kurām tie bija vērsti, un reizēm pat īstus tirdzniecības karus.

Līdz šim PTO strīdu izšķiršanas sistēma ir ļāvusi nodrošināt, ka spēcīgākās dalībvalstis nedominē pār vājākajām, un tāpat ir nodrošināti skaidri noteikumi par atbildes pasākumiem. Taču pašlaik faktiski nedarbojas Apelācijas institūcija, jo ir beidzies tās locekļu pilnvaru termiņš, bet vakantās vietas nav aizpildītas. Lai risinātu šo situāciju, Eiropas Savienība un ES dalībvalstis kopā ar 25 citām PTO dalībvalstīm ir sākusi iniciatīvu alternatīva mehānisma – daudzpusējas pagaidu strīdu izšķiršanas kārtības (MPIA) – izveidei. Tajā darbosies 10 šķīrējtiesneši, kas saskaņā ar MPIA izskatīs PTO komisiju ziņojumu pārsūdzības.

Kopš PTO izveides ES ir bijusi viena no aktīvākajām strīdu izšķiršanas sistēmas lietotājām. Laikā no 1995. gada līdz 2022. gadam Savienība ir bijusi iesaistīta 203 strīdu izšķiršanas lietās, proti, 110 lietās kā prasītāja un 94 – kā atbildētāja^[2]. Vēl 217 citās lietās ES ir pieprasījusi “trešās personas” statusu, kas ļauj PTO dalībniekiem uzraudzīt strīdus, kuros iesaistītas citas puses. ES, kuru pārstāv Eiropas Komisija, ir arī bieži tiekusies uzlabot un precizēt PTO nolīgumus, pieprasot tās komisijām un Apelācijas institūcijai sniegt nolēmumus.

Eiropas Parlaments cieši uzrauga to strīdu virzību, kuros ir iesaistīta ES. Parlamenta Starptautiskās tirdzniecības komiteja pauž savus uzskatus par tirdzniecības strīdiem, sagatavojot ziņojumus, rīkojot atklātas uzklaušanās un uzdodot mutiskus jautājumus Komisijai un Padomei.

DOHAS SARUNU KĀRTA UN TURPMĀKIE PASĀKUMI

Kopš 2001. gada PTO dalībvalstis ir iesaistījušās plašā daudzpusēju tirdzniecības sarunu kārtā, kas plašāk zināma kā Dohas sarunu kārtā jeb Dohas Attīstības programma. Tās galvenais mērķis ir lielāko nozīmi pasaules tirdzniecības sistēmā piešķirt attīstībai. Dohas sarunu mērķis ir palielināt jaunattīstības valstu lomu un stiprināt to spēju gūt labumu no starptautiskās tirdzniecības, un palīdzēt tām apkarot nabadzību.

Dohas Attīstības programmas pamatā jau no paša sākuma bija tā dēvētais vienotas darbības princips^[3], un šī sarunu kārtā joprojām nav noslēgta.

[2]2024. gada aprīļa skaitļi, [PTO tīmekļa vietne](#).

[3]Vienotas darbības princips būtībā nozīmē – pirms vienošanās nav panākta visos jautājumos, tā nav panākta nevienā jautājumā.

Lai gan ES atbalstīja plašas un vērienīgas sarunu kārtas sākšanu, sarunas ir iestrēgušas, nespējot vienoties par būtiskiem jautājumiem, galvenokārt saistībā ar piekļuvi tirgum. Nozīmīgākās atšķirības ir starp lielāko jaunietekmes valstu un rūpnieciski attīstīto valstu vai valstu bloku nostājām attiecībā uz to, kā būtu jāpārveido starptautiskā tirdzniecības sistēma.

Līdzīgi domājošas PTO dalībvalstu grupas 11. ministru konferencē 2017. gada decembrī nāca klajā ar kopīgiem paziņojumiem par diskusiju virzīšanu e-komercijas jomā, par daudzpusējas ieguldījumu veicināšanas sistēmas izstrādi, par darba grupas izveidi mikrouzņēmumu, mazo un vidējo uzņēmumu (MMVU) jautājumos un par tālāku virzību jau notiekošajās sarunās attiecībā uz pakalpojumu tirdzniecības iekšējo regulējumu. Šajās ar [kopīgā paziņojuma iniciatīvu](#) saistītajās daudzpusējās sarunās var piedalīties visas PTO dalībvalstis.

2022. gada jūnijā 12. ministru konferencē pēc vairāk nekā 20 gadus ilgušām sarunām tika panākta vēsturiska vienošanās izbeigt subsidēt neilgtspējīgu zveju. Šī ir pirmā daudzpusējā vienošanās, kuras uzmanības centrā ir ilgtspējas aspekts, un pirmā jaunā PTO vienošanās kopš 2013. gada. Panāktā vienošanās ir būtisks solis, kas palīdzēs nodrošināt, ka zvejas subsīdiju galvenais mērķis ir ilgtspēja un ka netiek nodarīts kaitējums okeāniem un zivju krājumiem, jo tiem ir neaizstājama nozīme piekrastes kopienų iztikas nodrošināšanā visā pasaulē.

13. ministru sanāksmē (MC13), kas notika no 2024. gada 26. februāra līdz 1. martam Abū Dabī, dalībnieki augošas ģeopolitiskās spriedzes apstākļos mēģināja dot PTO jaunus impulsus, risinot sarunas par visaptverošu vienošanos par globālām zivsaimniecības subsīdijām, lauksaimniecības reformu un jēgpilnu progresu strīdu izšķiršanas jomā. Tomēr daži dalībnieki bloķēja tālāku virzību lauksaimniecības jautājumos un tāda teksta pieņemšanā, kas ļautu izpildīt ANO 14.6. ilgtspējīgas attīstības mērķi noteikto uzdevumu visā pasaulē aizliegt kaitīgas zivsaimniecības subsīdijas, tā papildinot 2022. gadā panākto vienošanos. Pozitīvi ir tas, ka 13. ministru konferences dalībnieki apņēmas veikt konkrētus turpmākos pasākumus virzībā uz PTO reformu, tostarp līdz 2024. gada beigām atjaunot pilnībā funkcionējošu strīdu izšķiršanas sistēmu.

2024. gada februārī kopīgā paziņojuma iniciatīva par iekšzemes pakalpojumu regulējumu kļuva saistoša 45 dalībniekiem. Arī kopīgā paziņojuma iniciatīvas sarunas par ieguldījumu veicināšanu attīstībai (IFD) tika sekmīgi pabeigtas 2024. gada februārī, un pašlaik tās atbalsta 120 dalībnieki, kas galvenokārt ir jaunattīstības valstis un vismazāk attīstītās valstis. Šīs iniciatīvas mērķis ir izstrādāt globālu IFD nolīgumu, lai uzlabotu ieguldījumu un uzņēmējdarbības vidi un atvieglotu ieguldītājiem visās ekonomikas nozarēs iespējas veikt investīcijas un ierasto uzņēmējdarbību un paplašināt darbību. Nākamais solis būs iekļaut šo nolīgumu PTO noteikumu kopumā. Tam būs vajadzīgs vienprātīgs lēmums, pret ko daži dalībnieki joprojām iebilst. Visbeidzot jāpiemin, ka 13. ministru konferencē tika panākta vienošanās līdz nākamajai PTO ministru konferencei pagarināt moratoriju attiecībā uz muitas nodokļiem e-komercijā.

Pievienojoties ES iniciatīvai, lielākā daļa PTO dalībvalstu atkārtoti apliecināja solidaritāti ar Ukrainu.

Konstruktīvas dalības iespēju regulāri sniedz PTO veltītā parlamentārā konference, kuru kopīgi rīko Eiropas Parlaments un Parlamentu savienība (plašāku informāciju par šo konferenci sk. turpinājumā). Parlaments vairākkārt ir aicinājis atsākt sarunas, uzsverot Dohas sarunu kārtas nozīmi pasaules tirdzniecības un ekonomikas attīstībā.

Parlaments arī ir bijis cieši iesaistīts sarunās par mazāka mēroga nolīgumiem, piemēram, e-komercijai veltītajās sarunās, un ES delegācijas sastāvā piedalās PTO ministru konferencēs.

ES UN PTO

ES ir būtiski ietekmējusi starptautiskās tirdzniecības sistēmas attīstību pēc Otrā pasaules kara. Patlaban ES pēta iespēju modernizēt PTO^[4].

Tāpat kā GATT (un vēlāk PTO), arī pati ES sākotnēji tika veidota ar ieceri likvidēt muitas šķēršļus un sekmēt tirdzniecību starp dalībvalstīm. ES vienotā tirgus iedvesmas avots zināmā mērā bija GATT principi un prakse. Savienība vienmēr ir bijusi starp galvenajiem efektīvas un tiesiskumā balstītas starptautiskās tirdzniecības atbalstītājiem. Šāda sistēma palīdz nodrošināt, ka ES uzņēmumiem ir taisnīga piekļuve tirgum ārvalstīs, un tādējādi tā atbalsta gan iekšzemes, gan trešo valstu – jo īpaši mazāk attīstīto valstu – ekonomikas izaugsmi.

ES kopējā tirdzniecības politika ir viena no jomām, kurās Savienībai ir pilnīga un ekskluzīva kompetence. Citiem vārdiem sakot, ES darbojas PTO kā viena dalībniece, un to pārstāv Komisija, nevis dalībvalstis. Komisija risina sarunas par tirdzniecības nolīgumiem un aizstāv ES intereses PTO Strīdu izšķiršanas padomē visu 27 dalībvalstu vārdā. Komisija regulāri apspriežas ar Padomi un Eiropas Parlamentu par daudzpusējo diskusiju saturu un stratēģiju un sniedz šīm iestādēm attiecīgus ziņojumus. Saskaņā ar Lisabonas līgumu Padome un Parlaments starptautiskās tirdzniecības jautājumos ir līdztiesīgi likumdevēji ar vienlīdz lielu ietekmi.

Darbojoties PTO, ES arī ir tiekusies veicināt daudzpusēju tirdzniecības sarunu sistēmu nolūkā papildināt divpusējas sarunas. Tomēr strupceļš Dohas sarunu kārtā un tas, ka citi tirdzniecības partneri ir izvēlējušies divpusējus nolīgumus, ir licis ES daļēji pārskatīt savu ilgstoši ievēroto stratēģiju un atgriezties pie reģionālām un divpusējām sarunām.

Pašreizējie strupceļi PTO liecina arī par to, ka starptautiskā tirdzniecības sistēma pēdējo 30 gadu laikā ir krasi mainījusies. Sistēma ir attīstījusies, un tajā svarīga loma ir jauniem dalībniekiem, galvenokārt valstīm, kas atrodas pārejas posmā, un jaunattīstības valstīm. Starptautiskās tirdzniecības sistēmas liberalizācija ir nākusi par labu dažām jaunattīstības valstīm, kas pieredzējušas līdz šim nebijušu noturīgas ekonomiskās izaugsmes posmu. ES labi apzinās šo jauno dinamiku. Tā ir norādījusi, ka ar pēdējo gadu laikā izmantoto sarunu pieeju vairs nepietiek – ir jāvirzās tālāk un jāizmēģina novatoriskas pieejas, lai ņemtu vērā to, ka, salīdzinot ar tarifiem, ir pieaugusi regulatīvu jautājumu nozīmība. [2023. gada februārī ES ierosināja trīs galvenās jomas mērķtiecīgai apspriešanai](#) 13. Ministru konferencē, proti, tirdzniecības politika un valsts intervence rūpniecības nozaru atbalstam, tirdzniecība un globālās vides problēmas, kā arī tirdzniecība un iekļautība.

[4]Paziņojums presei par [Eiropas Komisijas visaptverošo pieeju PTO modernizācijai](#).

PARLAMENTĀRĀ KONFERENCE PAR PTO

Parlamentāro konferenci par PTO kopīgi rīko Eiropas Parlaments un Parlamentu savienība (IPU), un tās mērķis ir starptautiski stiprināt demokrātiju, nodrošinot daudzpusējās tirdzniecības sadarbības parlamentāro dimensiju.

Pirmā oficiālā parlamentārā sanāksme PTO notika 1999. gada decembrī PTO ministru konferencē Sietlā. 2001. gadā Eiropas Parlaments un IPU nolēma apvienot centienus un atbalstīt parlamentāru sanāksmi PTO konferences laikā Dohā. Šī sanāksme lika pamatus tagadējai Parlamentārajai konferencei par PTO.

Konference nodrošina diskusiju vietu, kur parlamentu deputāti no visas pasaules apmainās ar viedokļiem, informāciju un pieredzi starptautiskās tirdzniecības jautājumos. Dalībnieki uzrauga PTO darbības, veicina PTO efektivitāti un taisnīgumu, iestājas par PTO procedūru pārredzamību, strādā, lai uzlabotu valdību, parlamentu un pilsoniskās sabiedrības dialogu, ietekmē diskusiju virzību PTO un stiprina valstu parlamentu spējas starptautiskās tirdzniecības jautājumos.

Parlamentārā konference par PTO notiek PTO ministru konferenču laikā un dažkārt arī starplaikā. Pēdējo reizi parlamentārās konferences sanāksme notika 2024. gada 24. un 25. februārī, gatavojoties 13. Ministru konferencei.

Wolfgang Iglér
04/2024